

Veiledning til De hellige tre dagene – skjærtorsdag, langfredag og påskeaften/påskenenatt

De hellige tre dagene

Fastetiden varer i 40 dager (minus søndagene) fra askeonsdag, og munner ut i de tre siste dagene før påskedag: skjærtorsdag, langfredag og påskeaften/-natt. Disse kalles tradisjonelt De tre hellige dagene, på latin Triduum Sacrum eller Triduum Paschale. Disse tre dagene utgjør i kirkelig en liturgisk helhet med en indre teologisk og dramaturgisk sammenheng som kan både understrekes og utfordres.

Dersom det er flere kirker i et sokn eller flere menigheter har felles gudstjenester, kan det vurderes å velge én kirke til alle gudstjenestene, som eventuelt kan gå på omgang år for år. Det er også en løsning å la flere kirker ha en gudstjeneste hver for slik å la ulike stemmer og perspektiv prege feiringen.

I planlegging og gjennomføring av ordningene bør det legges til rette for god involvering av barn og unge. Dette kan for eksempel gjøres ved tekstlesning, båltenning, lysbæring, medvirkning under evt. fotvask og bruk av røkelseskar, samt musikalske innslag på egnede steder i liturgien. Der lokale forhold og ressurser gjør det mulig, bør barn og unges medvirkning innarbeides som en integrert og selvsagt del av gudstjenestefeiringen.

Valg av tidspunkt for de forskjellige gudstjenestene kan variere ut fra lokale forhold, men særlig påskenenattens gudstjeneste bygger på en bruk av lys og mørke som kommer mest til sin rett når det er mørkt ute.

Mange steder vil det ikke være gudstjeneste alle de tre dagene. I slike tilfeller kan det være mest naturlig å avslutte gudstjenesten med velsignelse som vanlig. Menigheten lokalt tar stilling til i hvor stor grad og hvordan gudstjenestene skal preges av sammenhengen mellom dagene.

Skjærtorsdag

Skjærtorsdag markerer feiringen av nattverdens innstiftelse. I Den norske kirke er det blitt mest vanlig å feire denne messen om kvelden.

Skjærtorsdags navn kommer fra skir/a=ren og peker antagelig på da Jesus vasket disiplenes føtter.

Måltid

Der menighetsrådet gjør vedtak om det, kan man på skjærtorsdag inkludere en form for måltid i tilknytning til gudstjenesten. Det kan være ved et bord knyttet til selve nattverden, eller et fullt måltid i kirkerommet eller et tilstøtende rom. Hvor og hvordan man vil gjøre dette vil også avhenge av den enkeltes kirkes utforming.

Dersom måltidet er i forkant, bør det avsluttes på en måte som gir en naturlig overgang til gudstjenesten, f.eks. gjennom en felles inngang i kirken. Samtidig bør det tas høyde for at det er fullt mulig å være med på måltidet uten å være med i den påfølgende gudstjenesten.

Fotvasking

Der menighetsrådet gjør vedtak om det, kan fotvasking være et eget ledd under skjærtorsdagsgudstjenesten. Det anbefales at denne legges etter kunngjøringene. Den enkelte menighet tilpasser utførelsen ut fra lokale forhold, tradisjoner og ressurser. For mange kan fotvasking fremstå fremmed og uten en klar funksjon i gudstjenesten. Dersom man inkluderer fotvask i gudstjenesten, anbefales det å understreke forbindelsen mellom fotvaskingen og kirkens diakonale engasjement lokalt og globalt.

Fotvasking kan gjennomføres som en dramatisering av teksten fra Johannesevangeliet kap. 13, v 1-15. Det anbefales at denne teksten leses før handlingen utføres. Lesningen kan fordeles mellom tre personer, én som forteller handlingsforløpet, og to som leser dialogen mellom Jesus og Peter.

Eksempel på gjennomføring:

Fotvasking bør være avtalt med alle medvirkende på forhånd, og alt praktisk forberedes før gudstjenesten. Handlingen kan utføres i stillhet eller ledsages av egnet vokal- eller instrumentalmusikk.

Medvirkende:

- Liturg og medliturg, som utfører fotvaskingen
- 4-5 personer fra menigheten, som får føttene vasket
- Tre tekstlesere fra de medvirkende eller fra andre i menigheten.

Utstyr:

- Stoler
- Et lite bord
- Et romslig håndkle, vaskefat og kanne med lunkent vann, gjerne tilsatt en velluktende olje

Før gudstjenesten plasseres et riktig antall stoler i koret eller på et sted som er godt synlig for menigheten. Samtidig med at de medvirkende går frem til sine plasser, får liturgen hjelp av medliturgen til å knytte et håndkle som et forkle på albaen. Medliturgen henter et vaskefat og en kanne med lunket vann fra et sidebord.

Handlingen kan innledes med følgende eller liknende ord:

L (vendt mot menigheten):

I denne natt, da Jesus Kristus feiret den første nattverden, bøyde han seg ned foran disiplene og vasket deres føtter. Han sa til dem: «Slik jeg har gjort mot dere, skal også dere gjøre.» La oss minnes hvordan Jesus viste tjenersinn, omsorg og kjærlighet like til det siste.

Teksten fra Joh 13, 1-15 leses.

Liturgen kneler foran den enkeltes føtter. Medliturgen setter vaskefatet på gulvet under foten som skal vaskes. Liturgen holder rundt foten mens medliturgen heller vann over. Liturgen tørker foten med et håndkle. Dette gjentas ved hver av de medvirkende.

Når handlingen er avsluttet, setter medliturgen vaskefat og kanne tilbake på sidebordet, og liturgen tar av seg forklede og legger det til side. Deretter går de medvirkende tilbake til sine plasser.

Handlingen kan avsluttes med følgende eller lignende ord:

ML/L (vendt mot menigheten):

Jesus sier: «Et nytt bud gir jeg dere: Dere skal elske hverandre. Som jeg har elsket dere, skal dere elske hverandre. Ved dette skal alle forstå at dere er mine disipler: at dere har kjærlighet til hverandre.» (Joh 13, 34-35).

Skriftemål

Syndsbekjennelsen kan utvides med allment skriftemål i denne gudstjenesten. Se Gudstjenestebok 1992 del 1, kap IV, s 259 ff. Anbefalte elementer er Salme 51, 3-11 (veksellesning), Ordet om binde- og løsemakten (Joh. 20, 22-23), Syndstilgivelse og absolusjon samt avslutningsord (Fil 1,6).

Avdekking av alteret

Avdekkingen kan innledes med følgende eller liknende ord:

L/ML: Så kom Jesus sammen med disiplene til et sted som heter Getsemane, og han sa til dem: «Sett dere her mens jeg går dit bort og ber.» Han tok med seg Peter og de to Sebedeus-sønnene, og han ble grepet av sorg og gru. Da sa han til dem: «Min sjel er tynget til døden av sorg. Bli her og våk med meg!» (Matt 26, 36-38)

Deretter slokkes alterlysene. Der det er mulig dempes også elektriske lys. Under avdekkingen kan det være vokal- eller instrumentalmusikk eller stillhet.

Liturgen kan ta av seg messehagel og gå ut med den i sakristi eller annet tilstøtende rom.

Følgende liturgisk utstyr bæres ut:

- Prosesjonskors og prosesjonslys
- Liturgiske tekstiler på prekestol og lesepult
- Alterlys, blomster, Bibel, alterbok, nattverdutstyr
- Tekstiler på alter, prekestol og lesepult

Alteret kan dekkes med et sort klede.

Kirkerommet kan være åpent etter gudstjenesten for stillhet og bønn. Lys i lysglobe eller annet lystenningssted kan være tent.

Langfredag

Gudstjenesten på langfredag er preget av enkelhet. Stillhet er et viktig element denne dagen. Der hvor forholdene ligger til rette for det, kan kirken holdes open i forkant og etterkant av gudstjenesten for stillhet, bønn og meditasjon. Ordningen gir anledning til å spille preludium og postludium, men disse kan erstattes av eller kombineres med stillhet. Der lokale forhold ligger til rette for det, kan man også følge tradisjonen med at orgelet ikke brukes denne dagen, slik at bare vokalmusikk høres.

Gudstjenesten har to hoveddeler: lesningen av lidelseshistorien og menighetens forbønn. Som en tredje hoveddel kan føyes til en meditasjon over korset.

Lesning av lidelseshistorien

Sentrum i gudstjenesten er lesningen av lidelseshistorien. Det er tradisjon tilbake til middelalderen at denne leses ved en enkel dramatisering av teksten. Den blir da tradisjonelt fordelt på tre tekstlesere. Evangelisten (E) leser alle fortellende avsnitt i teksten, Kristus (K) leser Jesu replikker og «forsamlingen» (F) leser replikkene fra alle de andre som opptrer i teksten. Det er imidlertid fullt mulig å gjøre lokale tilpasninger etter ønsker og tilgjengelige ressurser.

Dersom det er flere tekstlesere, kan de stå på forskjellige steder i kirken. Hvert enkelt kirkerom legger premissene for hvilken plassering som er god. For eksempel kan evangelisten stå ved lesepulten, den som leser Jesu replikker foran alteret eller alterringen og den som leser øvrige replikker på motsatt side av evangelisten.

Korsmeditasjon

I menigheter hvor det blir bestemt¹ å ha en meditasjon over korset, bør dette forberedes grundig på forhånd. Korsmeditasjonen kan legges mellom tekstlesninger og forbønn, alternativt etter forbønnen.

Menigheten bør ha et kors som kan plasseres foran i koret. Dersom korset ikke kan reises opp, kan det alternativt legges mot alterringen, eller to medliturger kan holde det oppreist. Dersom en ikke har noe annet kors, kan prosesjonskorset brukes. I kirker der det finnes et større permanent krusifiks foran i kirken, kan også dette brukes.

Dersom korset er løst, kan det bæres inn i prosesjon. Liturgen går da ned til inngangen og møter korsbærerne. Så går de i prosesjon mot koret. Nær døren, midt i kirken og ved inngangen til koret stopper prosesjonen, og dialogen mellom liturg og menighet følger. Deretter blir korset plassert i koråpningen eller foran alterringen. En

¹ I dokumentet Kirkerådet sendte til Bispemøtet står det at korsmeditasjon skjer etter vedtak. Det har sammenheng med at det i en tidlegere versjon av sakspapiret til Kirkerådet var lagt inn i allminnelige bestemmelser at soknerådet skulle avgjøre om det skulle vere korsmeditasjon eller ikke. I den endelige versjonen regner en med at spørsmålet blir avgjort av den forrettende presten.

annen måte å begynne på, er at korset står eller ligger øverst i koret fra begynnelsen av gudstjenesten. På hver side av korset kan det plasseres et lys. Eventuelt kan det også plasseres fem roser ved foten, som symbol på de fem sårmerkene.

Når korset er satt opp, kan menigheten inviteres til å meditere over det på ulikt vis.

Under korsmeditasjonen har det vært vanlig å fremføre ulike hymner. En salme som tradisjonelt synges i denne sammenheng er Tunge lat din lovsong prisa (N 2013 164). Det kan også synges for eksempel Hill deg frelser og forsoner (N 2013 173) eller andre salmer.

Forbønn

Fra oldkirken av har en viktig side ved langfredagsgudstjenesten vært forbønn for verden og alle som er i nød. I vår tradisjon har denne bønningen fått form av litaniet, på samme måte som i fastetiden. I fastetiden følges litaniet av fastekollekten, men på langfredag er det mulig å bytte ut fastekollekten med en bønn som setter Jesu lidelse og død i sammenheng med verdens nød i dag. Det er også mulig å be en annen og lokalt forberedt forbønn i forlengelsen av, eventuelt som erstatning for litaniet. Noen steder er forbønnsdelen i denne gudstjenesten en korsvandring. En slik forbønns- og korsvandring kan også skje etter gudstjenesten.

Avslutning

Også i denne gudstjenesten kan velsignelsen til slutt utelates. Det har særlig to grunner: For det første understreker det enkelheten i gudstjenesten. Dernest understrekes en slik utelatelse at langfredag er en del av den sammenhengende liturgiske markeringen som går over i påskenen. Det vil derfor være mest aktuelt å utelate velsignelsen dersom gudstjenesten inngår i en sammenhengende feiring av alle tre gudstjenestene.

Som alternativ til velsignelsen kan et skriftsted om gravleggingen leses, f.eks. fra Matt 27,57-60:

L/ML: Da det ble kveld, kom en rik mann som hette Josef og var fra Arimatea. Han var blitt en disippel av Jesus. 58 Han gikk til Pilatus og bad om å få Jesu legeme. Pilatus gav da ordre om at det skulle gis ham. 59 Josef tok legemet, svøpte det i et rent linklede 60 og la det i en ny grav, som var hogd ut til ham selv i bergveggen. Så rullet han en stor stein foran inngangen og gikk bort.

Påskenenatt

Påskevigilien er den eldste kjente form for vigilie (våkenatt) som er kjent i kirken, og har røtter tilbake til det andre århundre. Utvalgte deler av Det gamle testamente ble da lest gjennom natten. Dåp av nye kristne fant også sted i denne gudstjenesten.

I vår tid er liturgien for våkegudstjenesten på påskeaften restaurert, og består nå av følgende hoveddeler:

1. Innledning med lys
2. Lesning av tekster fra det gamle testamente samt fra romerbrevet og evangeliet
3. Dåp eller påminnelse om dåp
4. Nattverdfeiring

Liturgien kan gjøres enkel eller mer omfattende etter hvilke ressurser og prioriteringer som finnes i menigheten. Den kan også bli feiret i en mer høytidelig eller mer uformell form. Dersom gudstjenesten for eksempel inngår i rammen av en påskeleir eller lignende, kan innledningen med lys forenkles, og tekstene kan leses som en sammenhengende fortelling om Guds gjerninger. I så fall kuttes bønnene mellom hver tekst.

Hvis det vedtas av menighetsrådet, kan det også brukes røkelse under gudstjenesten (se under).

Tidspunktet for gudstjenesten er tradisjonelt rundt midnatt, det vil si at den vanligvis ikke starter tidligere enn kl. 23. Dersom menigheten vedtar det, kan den likevel begynne tidligere på kvelden, men helst ikke før mørkets frembrudd. Alternativt kan gudstjenesten begynne tidlig på morgenen, gjerne før soloppgang.

Innledning – Forberedelser og Tenning av påskelyset

Det bør avgjøres lokalt hvordan gudstjenesten skal begynne. En enkel variant er at menigheten på forhånd er gått inn i den mørklagte kirken. Påskelyset kan så tennes i våpenhuset eller nederst i kirken. Alternativt kan menigheten samles foran kirken og begynne gudstjenesten der. Der forholdene gjør det mulig, kan alle på forhånd få utdelt et lys. Dette tennes fra påskelyset i forbindelse med inngangsprosesjonen.

Om ønskelig kan påskelyset tennes fra et lite bål som kan tennes utenfor kirken. Liturgen kan begynne med en kort hilsen og en bønn. Det kan gjøres med følgende eller lignende ord:

L: Kjære menighet, i denne påskenenatt, da Jesus Kristus gikk over fra døden til livet, innbys vi, sammen med kristne over hele verden, til å møtes for å våke og be. Vi skal bli minnet om Guds gjerninger og feire det store mysteriet at kjærligheten er sterkere enn døden.

La oss be:

Gud, du gav ved din Sønn alle som tror en hellig ild. Vi ber deg, forny oss i denne hellige natt og la din kjærlighets ild flamme opp i oss, tent av glede og håp fra ditt himmelske lys, i denne natt, i dagen som kommer og i all evighet.

M: Amen.²

Deretter blir påskelyset båret inn i kirken. Dersom menigheten er samlet utenfor, får den sine lys tent der og følger etter påskelyset. Dersom menigheten allerede er inne i kirken, får den sine lys tent fra prosesjonen med påskelyset.

Påskelovsangen - Exsultet

Exsultet («Fryd deg, du himmelens engleskare») følger etter inngangsprosesjonen. Denne lovsangen er av gallikansk opprinnelse, og inneholder også prefasjonsdialogen. Den gregorianske melodien er supplert med et omkvad av Egil Hovland. Exsultet gir en tolkning av frelseshistorien gjennom å binde den sammen med utvandringen fra Egypt gjennom Det røde hav, og drives av kontrasten mellom lys og mørke. Selv om Exsultet utlegger frelseshistorien kausalt, opprettholdes også andre perspektiv, for eksempel gjennom proklameringsen av at «mørket skal være som lyset».

Tekstlesningene

En viktig del av gudstjenesten er lesningen av sentrale tekster som forteller fra frelseshistorien. Tekstene fra 1 Mos 1 og 2 Mos 14 blir normalt alltid lest, men i tilfeller der det bare leses én tekst, skal det være fra 2 Mos 14. I tillegg kan man velge en eller flere, i alt inntil sju tekster. Tekstene kan leses som en fortsettelsesfortelling, eller med en bønn etter hver tekst. Det bør helst være flere tekstlesere, slik at fortellingen får flere stemmer.

I tillegg kommer epistelteksten fra Rom 6 og evangelieteksten.

Under Gloria tennes lyset i kirken, og menigheten kan slukke sine lys. Dersom det er praktisk mulig og hensiktsmessig, kan også menigheten beholde sine lys tent gjennom hele gudstjenesten.

Dåp - dåpspåminnelse

Dåpen er et viktig fokus i påskennattgudstjenesten. Historisk har påskennattgudstjenesten vært tidspunkt for innlemmelse av nye medlemmer i kirken. Mange steder er det i denne gudstjenesten vanlig å ha dåp av voksne, spesielt konfirmanter. Dåpen skjer da etter ordning for dåp i hovedgudstjenesten, med de tilpasningene som er angitt i ordningen for påskennatt. Motivet om dåpen som en drukningsdød og fødsel til nytt liv, finnes også igjen i tekstutvalget for påskennatt og i

² Denne bønningen er satt sammen av ulike elementer fra Common Worship – Times and Seasons, Church of England, ss. 354, 400.

Exsultet. Dersom det ikke er dåp, blir menigheten minnet om sammenhengen mellom dåp og påskenatt ved dåpspåminnelse og innledning til trosbekjennelse.

Nattverd

Nattverdfeiringen foregår på vanlig måte.

Ved inngangen til nattverdfeiringen kan alterlysene tennes, hvis det ikke er gjort under Gloria. Dersom det er bestemt lokalt, kan også alteret dekkes, som en motsats til avdekkingen av alteret på skjærtorsdag. Duk(er) blir lagt på plass, deretter lys og blomster og til slutt nattverdkar samt brød og vin.

Sendelse

Den vanlige måten å avslutte gudstjenesten på er at menigheten går syngende sammen ut i prosesjon. Dersom menighetens egne lys ble slukket under Gloria, blir de tent på ny under prosesjonen ut, og menigheten følger prosesjonskorset. Når alle er kommet ut, avsluttes gudstjenesten med påkehilsenen.

Bruk av røkelse

Bruk av røkelse er en praksis kjent fra Det gamle testamentet og gjennom lang bruk i ulike kirker. Røkelsen symboliserer de troendes bønner. I salme 141,2 står det: *La min bønn være røkelse for deg, mine løftede hender et kveldsoffer*.

Der menighetsrådet gjør vedtak om det, kan det benyttes røkelse. Tradisjonelt er røkelse blitt brukt på bestemte tidspunkt i gudstjenesten. En medliturg bærer røkelseskaret i inngangsprosesjonen foran påskelyset. Umiddelbart før Exsultet berøkes påskelyset. Før lesningen av evangelieteksten, berøkes evangelieboken av diakonen eller presten. Etter at brød og vin er blitt gjort i stand på alteret og liturgen har bedt takkebønnen, svinges røkelsen over gavene, og over alteret. En medliturg overtar så røkelseskaret og berøker liturgen og deretter forsamlingen.

Ved bruk av røkelse er det viktig å begrense røyken utenom disse tidspunktene, så kirkerommet ikke blir fylt av røyk. Røkelseskaret kan også settes inn i et tilstøtende rom, for eksempel sakristiet, i de delene av gudstjenesten det ikke er i bruk.